

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ

Я.В. Чернопищук

аспірант кафедри конституційного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

Постановка проблеми. Необхідність наближення державно-правового та суспільного ладу до «європейського стилю» організації потребує як попереднього, так і поточного філософсько-правового осмислення та пошуку коректних методів для наукового пізнання інтеграційних процесів у конституційному праві.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемою визначення методів, принципів, ідей та підходів до вивчення інтернаціоналізації правових систем займалися В.В. Лапкин, С.Ю. Кашкін, Д.А. Керімов, Ю.М. Оборотов, В.И. Пантин та інші. Однак методологія пізнання саме інтеграційних перетворень у конституційному праві перебуває у процесі формування її концепцій, методів дослідження, методики їх здійснення як у наукових працях зарубіжних, так і вітчизняних вчених.

Мета статті полягає у визначенні основних методів наукового пізнання складних взаємозалежних інтеграційних процесів у конституційному праві.

Основні результати дослідження. Тенденції інтеграційних процесів співпраці у різних галузях між державами певних регіонів набувають стійкого розвитку вже друге століття поспіль. Значних результатів у взаємозближенні міждержавного співробітництва у політичній, економічній, правовій, соціальній, культурній сферах було досягнуто в рамках союзу європейських держав, який на сьогодні має статус правосуб'єктної особи міжнародних відносин, «...заснованої за волею не лише держав-учасниць Європейського Союзу, а й їх громадян» [1]. Результатом інтеграційної діяльності Європейського Союзу в сфері права стало формування в його рамках нової правової системи з наднаціональними властивостями – права Європейського Союзу, яка з часом отримала автономний характер, відділившись від міжнародного (публічного) права. Право ЄС постає перед учасниками суспільних відносин як юридичний інструмент об'єднання Європи, як «інтеграційне право» [12, с. 144]. У контексті інтеграційних процесів у праві йдеться насамперед про реформування праворозуміння українського народу та усвідомлення себе у європейському просторі й європейського простору в собі, адже право – вираз волі, традиційних для даної спільності уявлень про загальнолюдські цінності та способу їх гарантування та охорони. Слід зазначити, що відповідно до Копенгагенських критеріїв вступ до Європейського Союзу країн Центральної та Східної Європи буде можливим тільки у випадку

визнання та дотримання країнами-кандидатами основоположних принципів ЄС, а також обов'язкового прийняття (adoption) *acquis communautaire* – сукупності цілей, принципів і норм спільної політики та законодавства ЄС, а також юридичних та інституційних механізмів їхнього впровадження. Відповідно до рішень Копенгагенського саміту Європейської Ради, для членства в ЄС країна-кандидат повинна, серед іншого, «бути в змозі прийняти на себе обов'язки, що випливають із членства, включаючи дотримання цілей політичного, економічного та валютного союзу» [3].

Сучасна загальнодержавна стратегія розвитку України у внутрішньому та зовнішньому просторі полягає в інтеграції до Європейського Союзу за всіма сферами суспільно-політичного життя [4, с. 18]. Влада закону і взаємодія європейських стандартів із захисту прав людини, організація функціонування владного механізму, громадянства та міграції, зовнішньої політики безпеки з національними конституційними порядками ґрунтується на обов'язковості відповідності та виконанні права ЄС, як було раніше зазначено в рішеннях Суду ЄС. У цих умовах зростає значення уніфікації положень національних конституцій відповідно до європейських стандартів та вимог, оскільки сутність конституції полягає у тому, що вона закріплює та регулює тільки основні, головні, принципові суспільні відносини, в ній у концентрованому вигляді знаходять вираз не будь-які, а життєві інтереси різноманітних соціально-політичних сил у суспільстві [11, с. 37]. В силу фундаментальних, єдино визначених норм універсального значення, що складають зміст конституції видається можливим заключити, що конституція є втіленням уніфікованого правопорядку держави, тобто загальновизнаного, єдиного для розуміння, застосування та загальнообов'язкового до виконання. Уніфікація законодавства деколи розглядається як основний напрям «узгодженого правового розвитку держав». Практично неможливим стає вирішення будь-яких правових питань спільно без наявності при цьому одноманітної конституційно-правової бази.

Дослідимо інтеграційні процеси за вертикальним зрізом методології науки конституційного права у країнах-членах Європейського Союзу або приєднаних та таких, що знаходяться на цьому шляху розвитку.

На філософському методологічному рівні пізнання процесів уніфікації норм права країн-членів ЄС рухається від відчуття, сприйняття та уявлення про ці процеси до утворення складних понять, де так зване «вище» (автор. – стандарти ЄС) виникає з «нижчого» (автор. – національні нормативно-правові акти), нижче переходить у вище, вище розумово перетворює нижче, розкриваючи його внутрішній зміст [9, с. 69]. Пізнання правових норм, що уніфікуються неможливе без застосування методу сходження від абстрактного до конкретного у науковому пізнанні. З точки зору формального юридичного мислення, розмірковуючи над нормою права неможна виходити за її межі. Саме тому, на філософському рівні методів застосовуючи концепцію «чистого вчення про право» при визначенні конкретної уніфікованої норми доведеться обмежитися лише описанням та систематизацією того, що виступає на поверхні правової дійсності.

Уявляється, що процеси наближення законодавств країн-членів ЄС відповідно до вимог європейської правової ідеології – стандартів права ЄС у результаті застосування методу сходження від абстрактного до конкретного в їх пізнанні при-

водять до розуміння консолідованих актів права ЄС як всезагального, підстав такої консолідації (уніфікації) як спільного, а першоджерел інтеграційних процесів у праві ЄС – норм національних конституційних законодавств, як одиничного.

Значення наукової абстракції у правовій сфері полягає в тому, що вона викриває внутрішній зв'язок досліджуваних явищ, єдність, загальність, а також дозволяє відокремити головне від неголовного, істотне від другорядного, за випадковим побачити необхідне і тим самим забезпечити можливість виявити об'єктивні закономірності, що «управляють» процесами інтернаціоналізації права. Через відволікання від неістотного, випадкового, окремого та обліку того змістовно-загального, що властиве масі одиничних явищ та процесів, абстракція підносить одиничне до особливого, а це останнє – до всезагального [5, с. 91]. Спрощенням цього діалектичного зв'язку може бути зведення одиничного до конкретного (національного законодавства), а загального до абстрактного (права ЄС). Діалектика їх співвідношення виявляється наступним чином: абстрактним загальне є тільки тоді, коли воно виявляє та фіксує спільні зв'язки та взаємодії одиничних речей, явищ, процесів.

Через співвідношення абстрактно-конкретного з цілим та частиною, загальним та одиничним, суб'єктивним та об'єктивним уявно вимальовується їх протилежність, єдність, перехід з одного в інше. Без єдності протилежностей виключається можливість виразити мовою логічних категорій діалектику дійсності та її пізнання, оскільки ці протилежності постійно ототожнюються, систематично переходять одна в одну [6, с. 138]. Таким чином, сходження від абстрактного до конкретного в правовому дослідженні дозволяє розкрити конкретні правові явища інтеграційних процесів у праві об'єктивності, в усій повноті та єдності багатоманітного.

Процес переходу мислення від абстрактного до конкретного супроводжується застосуванням таких універсальних методів пізнання як аналіз та синтез. У русі мислення від аналізу до синтезу своєрідним чином відображається та відтворюється відношення історичного та логічного в процесі пізнання. Якщо аналіз є лише передумовою пізнання історії правового розвитку такого явища, то синтез необхідно включає в себе таке пізнання. Використання одного аналітичного методу дає чітке уявлення про властивості окремих сторін, частин, певних моментів конституційно-правових перетворень в умовах приєднання до ЄС різних країн, відволікаючись при цьому не тільки від його цілісності, але й від історично-генетичних умов їх спричинення, нормативного закріплення та втілення. Дане завдання виконує системний метод, спираючись на аналітичні дослідження конституцій країн-членів ЄС. Таким чином, аналіз, що викриває тотожність протилежних явищ у їх єдності готує «грунт» для синтезу, який відтворюючи цю цілісну правову дійсність у всій протилежності її розвитку, дозволяє більш повно пізнавати об'єктивні закономірності інтегрованих правових систем. Отже, аналіз, необхідний для вивчення конституційно-правових норм інтегрованих до ЄС країн, виступає разом з тим передумовою виявлення генетичної природи тих правових систем, з котрих черпає свої витoki право ЄС.

Застосування методів аналізу та синтезу тісно пов'язаний з категоріями цілого та частини. Інтегративні властивості цілого мають різні рівні та чим вище рівень, тим складніше його пізнання, оскільки взаємозв'язки протилежних сторін

цілого більш органічні та не піддаються простому (легкому) відокремленню. Якщо вважати частиною в праві ЄС національні правові системи країн-членів, а цілим – систему права ЄС, тоді частина в праві ЄС має двосторонню природу: з однієї сторони, вона характеризується своїми індивідуальними особливостями, а з іншої – ці особливості набувають специфічний відтінок у результаті впливу інших частин і самого цілого, в склад якого вони входять. Частина завжди несе на собі відображені властивості цілого, зберігаючи свою особливість. Саме завдячуючи тому, що частина – особливість, вона займає відповідне місце в цілому та відіграє в ньому певну роль, впливає на ціле і в тому чи іншому ступені детермінує його характер. Ціле інтегрує, об'єднує частини, впливає на них, перетворює їх відповідно до своєї природи, цілей та завдань [6, с. 139]. Цей методологічний принцип має виключно важливе значення як для правотворчої, так і правозастосовної практики. Створюючи ту або іншу норму права, правотворчий орган повинен чітко визначати їх зв'язки та відносини з вже діючими нормами права, їх місце і роль у цілісній правовій системі діючого законодавства [10, с. 67]. Зазначене сприйняття права ЄС як цілого та національних систем права як частини підтримується у рішеннях Суду ЄС. Так, у справі *Costa v. ENEL* Суд Європейського Союзу висловив свою тверду позицію, яка полягає в тому, що «на відміну від звичайних міжнародних договорів, договір про ЄЕС створив свою власну систему права, яка після набуття чинності договором стала інтегрованою частиною систем права держав-членів і яку їхні суди зобов'язані застосовувати» [2].

Вбачається складність глибокого пізнання права ЄС як інтеграційного права, без застосування всеосяжного комплексного пізнання цих процесів, який можливий за допомогою системного методу. Система має ядро, навколо якого об'єднуються, інтегруються та структуруються її компоненти, під його впливом здійснюється координація діяльності усього комплексу компонентів системи. Таким ядром в національних системах права постає конституція, на підставі якої та на виконання якої повинне здійснюватися правове регулювання суспільних відносин, уся правотворча та правореалізуюча діяльність держави. Ядром же системи права ЄС виступає консолідований акт, що замінив собою Конституцію ЄС – Лісабонський договір (до прийняття якого певним керуючим ядром слугували установчі договори).

При дослідженні інтеграційно-правових процесів у праві ЄС та держав-членів ЄС необхідно проведення порівняння на мікрорівні та на макрорівні, тобто застосування порівняльно-правового методу та методологічного апарату компаративістики. Мікрорівень порівняльних досліджень виявляється у співставленні конституційних правових норм, правових цінностей та принципів права, які лягли в основу конституцій, механізму імплементації міжнародно-правових норм та сприйняття європейського правопорядку у кожній конкретній державі-члені ЄС. При пізнанні трансформацій конституцій на макрорівні досліджень, мається на увазі, порівняння конституцій країн Європейського Союзу або навіть їх конституційного ладу, виявлення негативних та позитивних наслідків конституційної трансформації та вироблення на підставі зроблених висновків прогнозу щодо оптимального варіанту сприйняття права ЄС через призму норм Конституції України. Сучасна компаративістика покликана розкрити тенденції розвитку правових систем, можливості та межі запозичення до-

сягнень інших правових культур, шляхи збереження власних правових традицій, цінностей та норм. Порівняльний метод дозволяє подолати усталені уявлення про європоцентричний розвиток правових культур [7, с. 72].

У цьому контексті видається цікавим з наукової точки зору поява порівняльного конституційного права, в рамках якого здійснюючи дослідження конституційного ладу, зокрема конституцій держав ЄС, проводиться макро- та мікропорівняння з метою досягнення повного обґрунтованого та об'єктивного результату дослідження – прогнозування напрямку конституційних реформ у кожній окремій країні з урахуванням необхідності імплементації правових основ ЄС до національних систем права, а також обумовленого напрямком політичного та правового розвитку шляху конституційної еволюції права ЄС.

Серед інших спеціальних методів наукового дослідження впливу євроінтеграційних процесів на конституційний лад країн-членів ЄС неможливо уникнути застосування конкретно-соціологічного методу. Іноді громадська думка є для керівництва країни вирішальною, оскільки в деяких країнах порядок взаємодії європейського права з національними правопорядками включає використання доктрини народного суверенітету та його трансформацію шляхом загальнонаціонального референдуму. Таким чином, пильному методичному вивченню підлягають правосвідомість та конституційний світогляд громадян з огляду на їх безпосередній вплив на схвалення питання про приєднання до Європейського Союзу або внесення змін до конституції, у разі необхідності ствердження останнього на загальнодержавному референдумі. Так, наприклад, Польща стала першою країною, яка конституційно оформила можливість свого приєднання до ЄС шляхом делегування на основі міжнародних угод повноважень органів державної влади з «певного кола питань» міжнародної організації або інституту. Конституція Польщі передбачає дві процедури передачі цих повноважень: за рішенням парламенту або в результаті референдуму.

«Відносини в світі сьогодні визначаються, з одного боку, доцентровими процесами (глобалізацією та інтеграцією), а з іншого боку – відцентровими процесами (фрагментацією та ерозією держав)», – як зазначає А. Ротфельд [8, с. 24]. Так, дійсно, хоча взаємозближення різних правових систем і відбувається на основі спільних європейських правових цінностей, але є дещо інше, вище за логіко-розумові методи апроксимації – особливості євразійської цивілізації, які потребують філософського осмислення для віднаходження подальшої можливості раціональної адаптації національних законодавчих систем до європейського законодавства.

Висновок. В результаті спроби визначення найважливіших методів, за допомогою яких має здійснюватись ґрунтовне пізнання інтеграційних процесів у конституційному праві, слід звернути особливу увагу на застосування: на філософському рівні методу сходження від абстрактного до конкретного, діалектичний методу; на рівні загальнонаукових методів – аналізу та синтезу в рамках формально-логічного методу, а також системного методу; на рівні спеціальних методів – конкретно-соціологічного, порівняльно-правового методів та компаративістики. Наступні наукові дослідження мають бути спрямовані на розроблення методики оперування зазначеними методами та способів її реалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union // Official Journal of European Union. – Notice No 2008/С 115/01. – Volume 51. – 9 May 2008. – [Electronic source]. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>.
2. Costa v. ENEL: Judgment of the Court of 15 July 1964. Case 6/64 // European Court Reports. – Page 00585. – [Electronic source]. – Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?val=5181:cs&lang=en&list=7997>.
3. Copenhagen criteria. European Council in Copenhagen. December 1993 // European Commission enlargement. – [Electronic source]. – Access mode : <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=DOC/93/3&format=HTML&aged=1&language=EN&guiLanguage=en>.
4. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 24. – С. 17-21.
5. Баренцев Р.В. Имманентные проблемы синергетики / Р.В. Баренцев // Вопросы философии. – 2002. – № 9. – С. 87-93.
6. Керимов Д.А. Методология права : Предмет, функции, проблемы философии права / Д.А. Керимов. – 4-е изд. – М. : Изд-во СГУ, 2008. – 516 с.
7. Оборотов Ю.Н. Общеправовое развитие и евразийская правовая семья / Ю.Н. Оборотов // Философия права. – 2001. – №1. – С. 68-74.
8. Пантин В.И., Лапкин В.В. Эволюционное усложнение политических систем: проблемы методологии исследования / В.И. Пантин, В.В. Лапкин // Полис. – 2002. – № 2. – С. 22-27.
9. Сергеев В.М. Когнитивные методы в социальных исследованиях. В кн. Язык и моделирование социального взаимодействия / В.М. Сергеев. – Благовещенск : БГК им. И.А. Бодуэна де Куртэне. – 1998. – 624 с.
10. Усенко Е.Т. Теоретические проблемы соотношения международного и внутригосударственного права / Е.Т. Усенко // СЕМП, 1977. – М. : Наука, 1979. – 592 с.
11. Хабриева Т.Я., Чиркин В.Е. Теория современной конституции / Т.Я. Хабриева, В.Е. Чиркин. – М. : Норма, 2005. – 456 с.
12. Четвериков А.О., Кашкин С.Ю. Европейский Союз : основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. / А.О. Четвериков (пер.), С.Ю. Кашкин; ЛИД Консалтинг, Банк «Образование». – М. : ИНФРА – М, 2008. – 631 с.

Чернопищук Я.В. Концептуальні підходи наукового пізнання євроінтеграційних процесів у конституційному праві

У статті визначаються ключові методи наукового пізнання в дослідженнях складних євроінтеграційних процесів у конституційному праві, наводиться обґрунтування необхідності саме їх застосування та робиться висновок щодо напрямку подальших наукових розробок методології даного напрямку конституційно-правової проблематики.

Ключові слова: метод, інтеграція, конституція, Європейський Союз, уніфікація, порівняння.

Чернопищук Я.В. Концептуальные подходы научного познания евроинтеграционных процессов в конституционном праве

В статье определяются ключевые методы научного познания в исследованиях сложных евроинтеграционных процессов в конституционном праве, обосновывается необходимость их применения и делается вывод относительно направления дальнейших

научных изысканий методологии данного направления конституционно-правовой проблематики.

Ключевые слова: *метод, интеграция, конституция, Европейский Союз, унификация, сравнение.*

Chernopyshchuk I. Conceptual approaches in the scientific cognition in processes of European integration of constitutional law

In article key methods of scientific cognition in searching of complicated processes of European integration in constitutional law are defined, and necessity of their applying are grounded, and conclusion of future perspective directions in methodology searching on this constitutional problematic is made.

Key words: *method, integration, constitution, European Union, unification, comparison.*

Стаття надійшла до редакції 15.02.2011.